

LIGT PAKISTAN OP HET ARABISCH SCHIEREILAND?

Bruno De Cordier

nummer 80 – januari 2014
www.mo.be

MO* papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. MO*papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Bruno De Cordier is verbonden aan de Onderzoeksgroep voor Conflict- en Ontwikkelingsstudies van de Universiteit Gent. Hij leefde en werkte verschillende jaren in de voormalige Sovjet-Unie en in Zuid-Azië.

Deze paper werd oorspronkelijk gepubliceerd onder de titel '*Pakistan and the GCC countries: complementarity, or a center-periphery tale?*', als nummer 11 in de reeks *Central Asia Economic Paper*, december 2013 (Elliott School of International Affairs, The George Washington University).

Redactieraad MO* papers: Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Lieve De Meyer, Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO*), Brigitte Herremans (Broederlijk Delen), Nadia Molenaers (IOB Antwerpen), Marieke Poissonnier, (Oxfam Wereldwinkels), Arne Schollaert (Oxfam Wereldwinkels), Liesbet Vangeel (FOS-Socsol), Emiel Vervliet.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel

Suggesties: emiel.vervliet@mo.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het maandblad MO* en van de mondiale nieuwssite www.MO.be (i.s.m. het nieuwsagentschap IPS-Vlaanderen).

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

Beeld op cover © Gie Goris:

Detail van de Faisalmoskee in Islamabad, Pakistan. De grootste moskee van Pakistan werd mede gefinancierd door voormalig koning Faisal bin Abdul-Aziz van Saoedi-Arabië

[inleiding]

De talrijke en zeer verscheiden interacties tussen Pakistan en de lidstaten van de Samenwerkingsraad van de Arabische Golf (SAG) worden sterk bepaald door de banden tussen Pakistan en Saoedi-Arabië, de grootste lidstaat van de SAG. De wisselwerking is niet alleen geopolitiek en economisch van aard, maar is ook sterk geworteld in de uitwisseling tussen de respectieve bevolkingen via arbeidsmigratie en bedevaarten. Maar de nauwe banden tussen delen van het establishment in Pakistan en de Golfstaten en de Verenigde Staten als neoliberale spil, stuiten op heel wat bezwaren bij de bevolking en de elite aan beide zijden. Het eindresultaat van dit smeulende conflict zal bepalen of de ‘as van complementariteit’ tussen Pakistan en Saoedi-Arabië een van de centra zal worden in een multipolaire wereldorde.

In deze paper belichten we de economische en andere banden tussen Pakistan en de landen, economieën en samenlevingen van de Samenwerkingsraad van de Arabische Golfstaten (*Cooperation Council for the Arab States of the Gulf*, afgekort tot *Gulf Cooperation Council* of GCC – in 1981 tijdens de Irak-Iranoorlog opgericht als een kader voor samenwerking en integratie tussen Bahrein, Koeweit, Oman, Qatar, Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten). Dit onderwerp is niet op de eerste plaats relevant omwille van de zogenaamde Zuid-Zuidsamenwerking, maar vooral vanwege de dynamiek van de multipolaire wereldorde die aan het groeien is.

De interacties tussen Pakistan en de Golfstaten zijn niet nieuw. Al in de premoderne tijden waren er economische en ideologische banden tussen de gebieden we nu kennen als de Arabische Golfstaten – die tussen 1927 en 1971 zijn opgericht als moderne natiestaten en die zonder uitzondering erfelijke autocratische regimes zijn – en het gebied van de huidige staat Pakistan – die is ontstaan in 1947 met een republikeinse staatsvorm. Zo bestaat er bijvoorbeeld al eeuwen de een of andere vorm van vervoer over zee en handel langs de kusten van Makran, Oman en de Golf. En de integratie van de kust van Makran, Multan en Sind als de oostelijke grenzen van de islamitische invloedssfeer in het rijk van de kaliefen leidde niet enkel tot de invoering van de islam op het continent, maar zorgde ook voor een gemeenschappelijkheid tussen de vele verschillende sociale en ideologische identiteiten, die tot op vandaag is blijven bestaan.

Veel van de interacties tussen Pakistan en de Perzisch-Arabische Golf draaien rond de multidimensionale banden met Saoedi-Arabië, de kernstaat van de Golf. Een bijzonder kenmerk van Pakistan is dat het een van de weinige moderne staten is die zijn opgericht voor een religieus gedefinieerde gemeenschap, in dit geval de moslims van Zuid-Azië. Saoedi-Arabië is geografisch, demografisch en economisch veruit de grootste van de Golfstaten en de zelfverklaarde behoeder van de heilige plaatsen Mekka en Medina. Dat is van belang omdat Pakistan, door de omvang van zijn bevolking en zijn ligging, de oostwaartse verschuiving belichaamt van het demografisch zwaartepunt van de oemma, de wereldwijde islamitische gemeenschap.

Nauwe militaire banden

Pakistan en Saoedi-Arabië hebben een traditie van nauwe militaire samenwerking. De strijdkrachten vormen de feitelijke ruggengraat van de staat Pakistan en het land biedt al tientallen jaren militaire bijstand aan de Saoedi's. Dat begon met hulp bij de opleiding van de luchtmacht in 1961 en luchtsteun tijdens de verdediging van het grondgebied tegen een inval vanuit het toen nog socialistische Zuid-Jemen in 1969. Sindsdien zijn er altijd wisselende aantallen Pakistaanse militairen in de een of andere hoedanigheid in Saoedi-Arabië gestationeerd geweest. Tijdens de Eerste Golfoorlog (1990-1991, in onze contreien ook bekend als de Koeweitoorlog) stuurde Pakistan troepen om Mekka en Medina te beschermen tegen een eventuele Iraakse aanval.

Van zijn kant heeft Saoedi-Arabië sinds 1979-1980 op verschillende manieren steun verleend aan het Pakistaanse nucleaire programma. Het leverde goedkope olie en leningen voor de financiering van het programma en leningen voor het opvangen van de gevolgen van de economische sancties tegen Pakistan na de kernproef in 1998. Meer recentelijk, sinds 2001-2003, wordt de militaire samenwerking gekaderd in de 'strijd tegen het terrorisme', hoewel die strijd – zowel in Saoedi-Arabië als in de andere Golfstaten – vaak wordt gebruikt als dekmantel om intern protest te onderdrukken.

Southwest Asia

802724AI (R02093) 12-00

De militaire samenwerking heeft een aanzienlijk economisch belang, omdat activiteiten in uiteenlopende sectoren, gaande van de agro-industrie tot het vervoer en de communicatie, het bankwezen en de energiesector, verbonden zijn met of opgezet zijn door groepen of personen uit de Pakistaanse defensiesector. Zij vertegenwoordigen naar verluidt 25% van het Pakistaanse Bruto Nationaal Product. Ondernemingen die verbonden zijn met actieve of gewezen militairen zijn ook actief in de handel tussen Pakistan en de Golfstaten.

Ten slotte is de militaire sector in Pakistan, Saoedi-Arabië en ook in andere SAG-lidstaten traditioneel een grote klant van de Anglo-Amerikaanse defensie-industrie, zowel voor wapens en ander militair materieel als voor hulp. De elites van de Golfstaten beschouwen buitenlandse militaire bescherming en leveranciers als fundamenteel voor hun eigen overleven en de Verenigde Staten beschouwen die staten als cruciaal voor hun veiligheidsstrategie. Aanvankelijk en tot 1988-1991 was die strategie gericht op het indammen van het socialisme, maar sinds 1997-2001 vormen het terrorisme, de 'opkomende landen' en de energievoorziening (vier Golfstaten zijn lid van OPEC) de basis voor het Amerikaanse engagement in de Arabische en ruimere islamitische wereld.

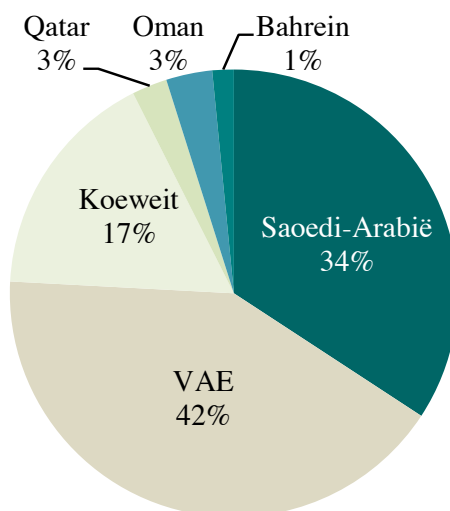
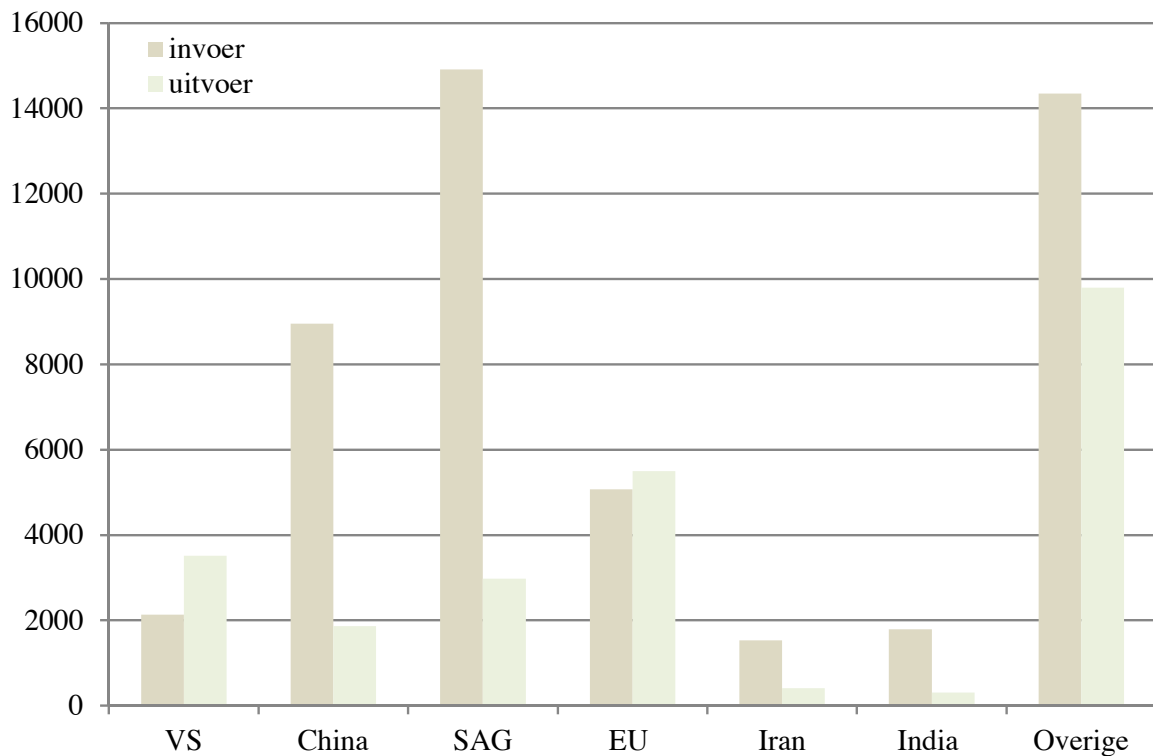
Olie, land en vrijhandelsovereenkomsten

Sinds 1973 vormen de geprivilegieerde militaire banden tussen de VS, Saoedi-Arabië en de andere olieproducerende Golfstaten een van de kerncomponenten van het petrodollarsysteem, en dat geldt ook voor de handel in energieproducten tussen de SAG en Pakistan. Dat brengt ons bij een tweede niveau van interactie: dat van de internationale handels- en investeringsstromen tussen de economieën van de SAG en Pakistan.

In 2011 bedroeg de totale waarde van de handel tussen Pakistan en de SAG-regio 18 miljard dollar: 15 miljard invoer in Pakistan vanuit de SAG en 3 miljard dollar uitvoer van Pakistan naar de SAG. Zoals blijkt uit Figuur 1 was de SAG in 2011 veruit de belangrijkste handelspartner van Pakistan, met in volgorde van belangrijkheid de Verenigde Arabische Emiraten (VAE), Saoedi-Arabië en Koeweit op de eerste drie plaatsen. De verklaring ligt natuurlijk in Pakistans grote afhankelijkheid van ingevoerde petroleum, die bijna uitsluitend uit de SAG-regio komt (zie Figuur 1). In de loop der jaren heeft Pakistan geprobeerd zijn energieafhankelijkheid van de SAG-staten te verminderen. Het land is nu van plan om vanaf 2015 via een pijpleiding gas uit Iran in te voeren. Pakistan heeft ook nog andere plannen en projecten, zoals het ontginnen van binnenlandse gasvoorraden in Sui en Makran en van steenkoollagen en olievelden in de Tharwoestijn en de uitbreiding en modernisering van de haven in Gwadar voor de geplande invoer van aardgas en steenkool uit andere regio's.

De uitvoer van Pakistan naar de SAG-staten bestaat vooral uit agro-industriële grondstoffen, voedingswaren en textiel. De belangrijkste uitgevoerde grondstoffen zijn ruwe katoen, suikerriet en andere agro-industriële grondstoffen. Die gaan vooral naar de VS en de Europese Unie. Het aandeel van de SAG in de uitvoer van Pakistan is de laatste jaren licht gedaald, wat leidt tot een heel onevenwichtige handelsbalans.

Figuur 1: De positie van de SAG-staten in de buitenlandse handel van Pakistan in 2011 (miljoen dollar) en de verdeling tussen de SAG-staten (in percentage van het SAG-totaal).

De directe buitenlandse investeringen van de SAG-staten komen voornamelijk van de Verenigde Arabische Emiraten, Saoedi-Arabië, Qatar en Koeweit. De voorbije vijftien jaar deden ondernemingen uit de SAG-staten goede zaken dankzij de privatisering in de telecommunicatie en de financiële sector in Pakistan. Daarnaast investeerden bedrijven uit de Golfstaten ook in onroerend goed, infrastructuur voor de petroleumnijverheid, de transportsector en de staalindustrie. In deze laatste sector heeft de familie van de huidige Pakistaanse premier, Nawaz Sjarif, aanzienlijke belangen; Sjarif verbleef van eind 2000 tot in 2007 in ballingschap in Saoedi-Arabië. De Emiraten waren met 3,5 miljard dollar de belangrijkste investerende Golfstaat in Pakistan. Ter vergelijking: in dezelfde periode kwamen er voor 4,8 miljard dollar investeringen uit de VS en voor 646,8 miljoen dollar uit Saoedi-Arabië.

Sinds 2002 en zeker sinds de voedselprijsstijgingen van 2008 kregen de Golfstaten steeds meer belangstelling voor de Pakistaanse agro-industrie en namen ook de investeringen toe (vooral in de zuivel- en fruitsector, de visvangst en de veeteelt). Dat past in de algemene trend van voedselinvoer in de Golfstaten, die nu al voedsel invoeren voor 90% van hun voedingsbehoeften. Die invoer zou nog in waarde verdubbelen van 27,5 miljard dollar in 2011 tot 53,1 miljard dollar in 2020. De strategie inzake voedselzekerheid van de Golfstaten strekt zich ook uit tot sommige Afrikaanse landen met historische en culturele banden met het Arabisch schiereiland.

Die belangstelling bevordert natuurlijk de ontwikkeling van de agro-industrie in Pakistan, maar leidt ook tot een concurrentie om landbouwgrond. Dat veroorzaakt onvermijdelijk sociale spanningen en breuklijnen in een land waar 43% van de beroepsbevolking van de landbouw leeft. De reële of veronderstelde praktijk van ‘landroof’ komt vooral ten goede van de neofeodale elite van grootgrondbezitters en gaat ten koste van de familiale landbouw en visvangst.

De SAG probeert sinds 2006 een vrijhandelsovereenkomst met Pakistan te sluiten. Daardoor zou de wederzijdse handel moeten aangroeien tot 350 miljard dollar in 2020. Maar er wordt gesuggereerd dat vooral Qatar achter deze overeenkomst zit. Dat land is een van de belangrijkste uitvoerders van aardgas ter wereld en als dusdanig sterk bezorgd door de plannen van Pakistan om aardgas uit Iran in te voeren. Een vrijhandelsovereenkomst zou de energieafhankelijkheid van Pakistan van de SAG bevestigen en verankeren, ook buiten de petroleumsector.

Leden van de Pakistaanse elite hebben ook geïnvesteerd in onroerend goed en in dienstenbedrijven in steden en vrijhandelszones rond de Perzisch-Arabische Golf en hebben dikwijls bankrekeningen in Bahrein. De status van dat staatje als belastingparadijs voor de superrijken verklaart, samen met de rol van Iran in de gebeurtenissen in dit land met een sjiitische meerderheid van de bevolking maar een soennitisch koningshuis, waarom de volksopstand van begin 2011 werd neergeslagen met de hulp van Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten en andere actoren, waaronder Pakistan. Saoedi-Arabië en de Emiraten kwamen openlijk militair tussen, Pakistan hielp door de rekrutering toe te laten van 2.000 manschappen en adviseurs voor de Nationale Wacht en de oproerpolitie van Bahrein. Die rekrutering gebeurde via zogenaamde privébewakingsbedrijven die banden hadden met hoge Pakistaanse militairen. Veel rekruten zouden gepensioneerde militairen en politieagenten uit de regio Makran zijn geweest.

Arbeidsmigratie en de ‘overdrachteconomie’

Die rekruten vormen slechts een klein deel van de enorme stroom arbeidsmigranten tussen de SAG en Pakistan. Uit Figuur 2 blijkt duidelijk dat de SAG-staten veruit de belangrijkste bestemming zijn voor Pakistaanse arbeidsmigranten en expats. In 2012 leefden en werkten ongeveer 3,4 miljoen Pakistani in de Golfstaten, meestal mannen, en minstens met een seizoencontract. Dit valt gemakkelijk te verklaren door het grote demografische en economische onevenwicht. In 2012 telden de lidstaten van de SAG 43,3 miljoen inwoners, waarvan twee derde in Saoedi-Arabië. Pakistan telde toen 175,3 miljoen inwoners, vier keer meer dan de SAG-staten. Het Bruto Nationaal Inkomen in Pakistan bedroeg 2.792 dollar per inwoner per jaar, het gemiddelde voor de SAG-economieën was 44.987 dollar.

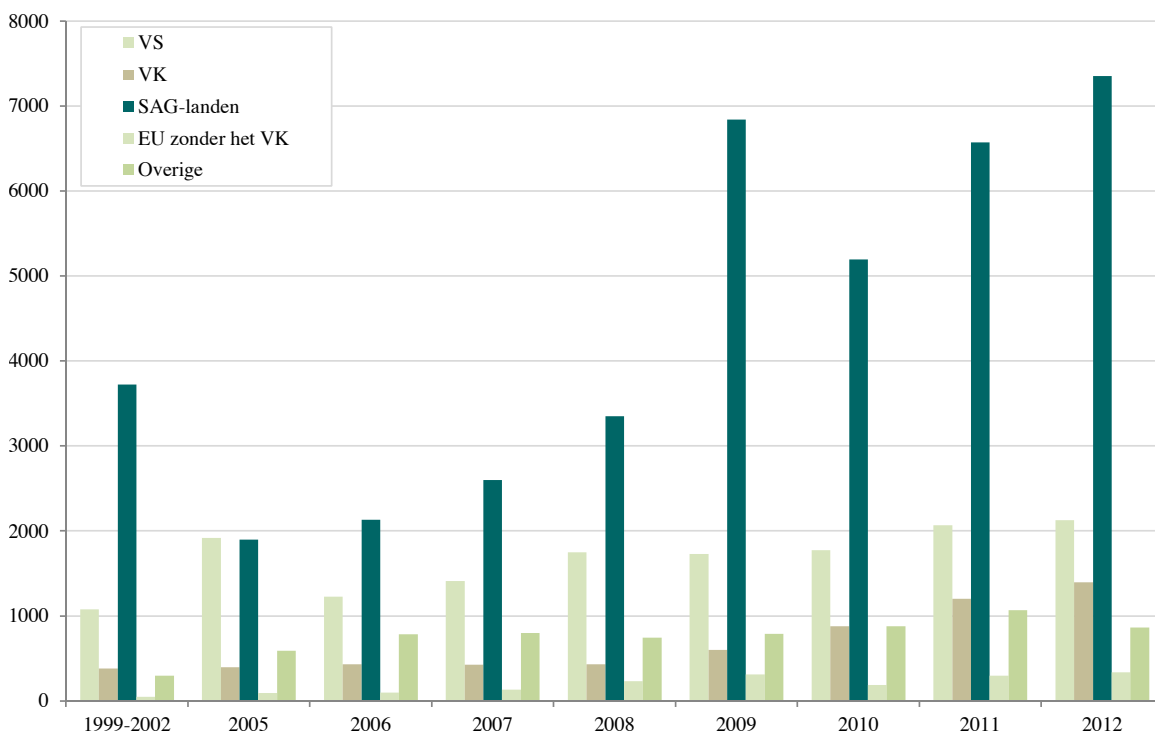
Toch vormen die discrepanties niet de volledige verklaring voor de migratiepatronen. Er is al eeuwen sprake van handel, transport en migratie tussen Zuid-Pakistan en de SAG-staten, in het bijzonder Oman, en sommige bevolkingsgroepen in Oman en Saoedi-Arabië beweren dat hun voorouders afkomstig zijn uit regio's die nu gelegen zijn in Zuid-Pakistan. De netwerken die later aanleiding zouden geven tot de hedendaagse arbeidsmigratie waren dus al lang aanwezig. Maar de grote mensenstromen kwamen pas na 1980 op gang. De olieboom van 1971-1973 trok aanvankelijk arbeidsmigranten aan uit Arabische landen van buiten de Golfregio. Maar vanaf 1980 ontstond een tweede immigratiegolf waarin Pakistaanse arbeidskrachten een heel belangrijke rol speelden. Die werd mede veroorzaakt door het groeiende tekort aan arbeidskrachten in de Golfstaten, waar de lokale bevolking niet geïnteresseerd was in de aangeboden arbeidsplaatsen, en door het buitenlands beleid van Pakistan, dat meer toenadering zocht tot de Golfstaten.

Een verder belangrijk element in dit proces was de gewijzigde houding van Saoedi-Arabië en andere Golfstaten na de Eerste Golfoorlog in 1990-1991: zij beslisten vanaf dan vooral een beroep te doen op Pakistan en andere landen om te voldoen in hun behoeften aan arbeidskrachten, ter vervanging van de Palestijnen en andere Arabieren die Saddam Hoessein hadden gesteund en daarom voortaan als een veiligheidsrisico werden beschouwd.

Ten slotte beslisten verschillende regeringen van SAG-staten tussen 1997 en 2001 hun op petroleum en handel gebaseerde economieën te diversifiëren en te moderniseren. De hoge olieprijs leidden tot een sterke economische groei (259% van 1998 tot 2008) en een nieuwe piek in de vraag naar arbeidskrachten. Het aandeel arbeidsmigranten (van alle nationaliteiten) in de actieve bevolking van de SAG-staten ligt nu tussen meer dan 30% in Saoedi-Arabië en meer dan 90% in de Verenigde Arabische Emiraten en Qatar.

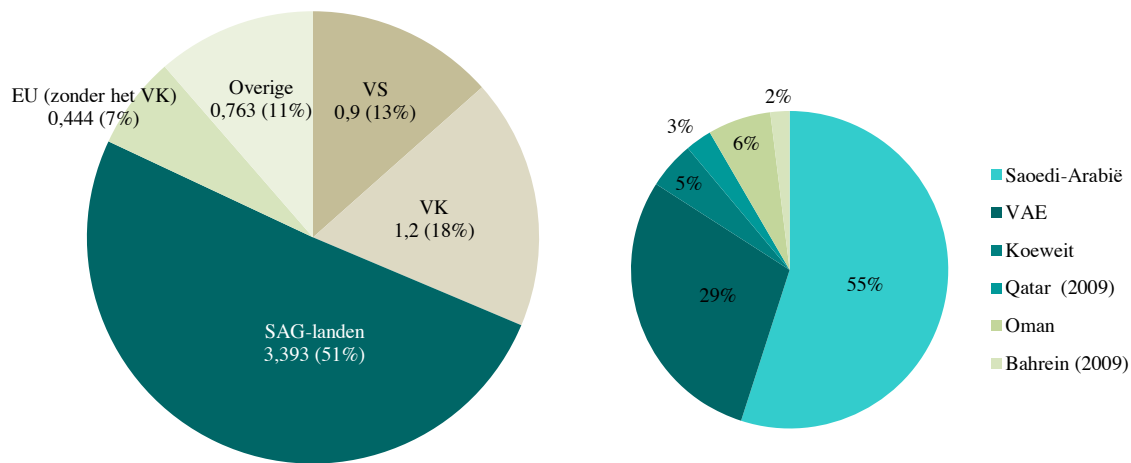
De Pakistaanse arbeidsmigranten in de SAG-staten werken vooral in de bouw. De moderne steden met hun hoge torengebouwen, moderne infrastructuur en voorzieningen voor de internationale elite (winkelcentra, appartementsblokken, bewaakte wooncomplexen, golfterreinen en andere vrijetijdsinfrastructuur) in Dubai en Abu Dhabi zijn in belangrijke mate door hen gebouwd. De Pakistanen zijn ook goed vertegenwoordigd in de sector van het onderhoud (garages, tuinonderhoud), in kleine en middelgrote handelszaken, taxibedrijven en andere transportactiviteiten.

Figuur 2: De positie van de SAG-staten in de regionale spreiding van de Pakistaanse diaspora in 2012 (of het laatste jaar waarvoor gegevens beschikbaar zijn) (Miljoen migranten en expats) - Procentuele verdeling tussen de SAG-staten.

Zoals blijkt uit Figuur 3 zijn de overschrijvingen door migranten uit de SAG-staten nu veruit de belangrijkste bron van financiële overdrachten voor Pakistan geworden; continentaal Europa en het Verenigd Koninkrijk volgen op ruime afstand. In 2012 werd een recordbedrag van 13,2 miljard dollar naar Pakistan gestuurd, gelijk aan 5 tot 7% van het BNP. Hiervan kwam 46% uit Saoedi-Arabië, 18% uit Dubai, 17% uit Abu Dhabi, 7% uit Koeweit en 11% uit de drie andere Golfstaten. De ‘overdrachteconomie’ heeft een belangrijk netwerk van officiële en informele financiële kanalen en diensten doen ontstaan voor de overdracht van geld tussen de Perzisch-Arabische Golfregio en Pakistan.

Figuur 3: Het belang van de SAG-staten in de regionale verdeling van overgemaakte spaargelden naar Pakistan van 1999 tot 2012 (miljoen dollar)

Het officiële aantal Pakistani in de regio is gelijk aan ongeveer 2% van de bevolking van Pakistan, maar de financiële overdrachten vormen een belangrijke bron van inkomsten voor de mensen die zijn achtergebleven in de streken en dorpen van herkomst, veel belangrijker dan de internationale hulp. Zoals in andere landen hebben ook in Pakistan die overdrachten een gevarieerde impact, afhankelijk van de sociale psychologie van de betrokken personen en gemeenschappen. De overdrachten worden zeker productief geïnvesteerd en helpen de armoede verminderen. Ze hebben Pakistan geholpen om de economische gevolgen op te vangen van de aardbeving in het noordwesten van het land eind 2005, het militair offensief in de Swatvallei in de lente van 2009 en de overstromingen in de zomer van 2010. Maar dergelijke transfers kunnen ook afhankelijkheid, consumptisme, een desindustrialisering en de achteruitgang van de landbouw in de hand werken.

De politieke economie van de strijd om harten en geesten

Een kanaal van interacties en economische banden dat specifiek ingebed is in de gezamenlijke religieuze geografie van Pakistan, Saoedi-Arabië en de oemma in het algemeen, is de 'sector' van de bedevaarten naar Mekka en Medina. Het aantal pelgrims (of reizigers in Saoedi-Arabië in het kader van een bedevaart) tussen 2000 en 2012 wordt op 30 miljoen geraamd, van wie meer dan twee derde uit het buitenland kwam. De economische en culturele dimensie hiervan is niet te onderschatten. De organisatie en het onthaal bij de *Hajj* (de jaarlijkse, seizoengebonden bedevaart die elke moslim die in de mogelijkheid daartoe verkeert één keer in het leven moet doen) en de *Oemrah* (de 'kleine bedevaart', met het uitvoeren van rituelen in de Masjid al-Harammoskee in Mekka) leveren Saoedi-Arabië rechtstreekse en onrechtstreekse inkomsten (onder andere vergoedingen voor visa, diverse belastingen, transport, verblijf en voeding), die afhankelijk van de bron en het jaar worden geschat op 10 tot 30 miljard dollar per jaar. De bedevaart is de tweede inkomstenbron van Saoedi-Arabië, na petroleum. Pakistan is al jaren een belangrijke leverancier van pelgrims. In 2012 leverde

het land 11,7% van de bedevaarders en kwam daarmee op de tweede plaats, na Egypte met 14,9%. Ook in 2011 stond Pakistan volgens officiële bronnen op de tweede plaats.

De religieuze banden roepen ook de controversiële vraag op naar de ‘ideologische uitvoer’ vanuit Saoedi-Arabië en Koeweit naar Pakistan via particuliere stichtingen en quasi-overheidsstructuren en de invloed van het wahabisme en het salafisme in Pakistan. Zowel in Pakistan als in andere landen is de sociale identiteit, die traditioneel sterk werd bepaald door het soefisme, onder druk komen te staan door de globalisering, de sociale mobiliteit, de migratie, de verstedelijking en het slinkende vertrouwen in en aanzien van de soefistische notabelen, omdat die soms nauwe banden hebben met civiele impopulaire politieke elites. In bepaalde delen van de Pakistaanse samenleving heeft dit de weg vrijgemaakt voor meer orthodoxe en puriteinse interpretaties en praktijken van de islam. Een daarvan is het salafisme, dat nu de steun zou krijgen van 5 tot 7% van de islamitische bevolking.

Saoedi-Arabië steunt sinds 1978-1981 de bouw van moskeeën (waaronder ook de monumentale Faisalmoskee in de hoofdstad Islamabad) en diverse vormen van religieus onderwijs, alsmede een aantal religieuze bewegingen en politieke partijen, waaronder de salafistische *Ahl-i-Hadith*-beweging (de naam is Arabisch voor ‘de mensen van de overlevering van de Profeet (Mohammed)’) en haar politieke vleugel. Deze banden gaan terug tot 1927, toen vertegenwoordigers van de beweging in wat nu Pakistan is op reis gingen naar het Koninkrijk van Nejd en Hejaz, de voorloperstaat van Saoedi-Arabië. Meer substantiële en blijvende steun aan *Ahl-i-Hadith* en gelijkaardige politiek-religieuze bewegingen kwam er vanuit Saoedi-Arabië en in mindere mate Koeweit na de Arabisch-Israëliëse oorlog van 1973, in het bijzonder nadat Pakistan zich na 1980 meer naar de Perzisch-Arabische Golf keerde. *Ahl-i-Hadith* leidt of beheert nu 17 sociale en politieke organisaties en naar schatting 400 koranscholen. Dat is maar 4% van de geregistreerde koranscholen, maar in vergelijking met de 47 scholen in 1971 en 161 in 1988 is er ontegensprekelijk sprake van een sterke groei. De Pakistaanse bevolking kan ook via satelliet televisiekanalen uit de Perzisch-Arabische Golf ontvangen, waarvan sommige een salafistische of wahabitische boodschap verspreiden. In het algemeen is het salafisme meer verspreid in stedelijke centra en in meer welvarende delen van het land, omdat die een belangrijke instroom van geld van migranten uit de SAG-economieën kennen. Het grootste deel van *Ahl-i-Hadith* is niet betrokken bij de gewapende strijd. Maar verscheidene opinieleiders, een deel van de regerende elite en rivaliserende islamitische groeperingen zien in het bestaan van militante, salafistisch geïnspireerde groepen, die de soefi’s en de grote sjiitische minderheid als kettters beschouwen, een gevaar voor de samenleving.

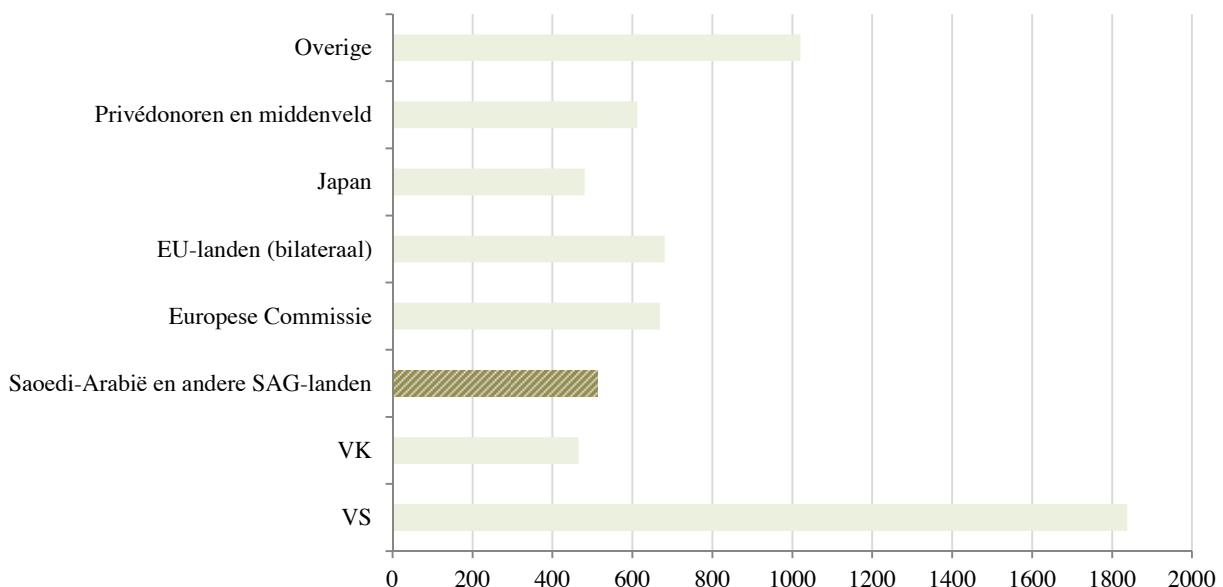
Door de arbeidsmigratie en de religieuze banden via de bedevaarten is de SAG-regio, en vooral Saoedi-Arabië, aanwezig in het bewustzijn van de Pakistaanse bevolking. Ondanks de vaak zware en soms uitbuitende arbeidsvoorwaarden en de discriminatie waaraan arbeidsmigranten zijn blootgesteld en ondanks de decadente levensstijl van een deel van de elite in de regio en van de bemiddelde expats in Dubai en andere steden, lijkt de publieke opinie in Pakistan in het algemeen een positieve indruk te hebben van Saoedi-Arabië. Hoewel opiniepeilingen niet onfeilbaar zijn, is het toch tekenend dat in een onderzoek uit 2008 97% van de ondervraagden positief stond tegenover Saoedi-Arabië. Voor Iran was dat 67% en de Arabische staten die niet tot de SAG behoren, kwamen ver achterop met cijfers tussen 33 en 39%. De VS kon slechts rekenen op de sympathie van 17% van de ondervraagden. Deze cijfers bewijzen

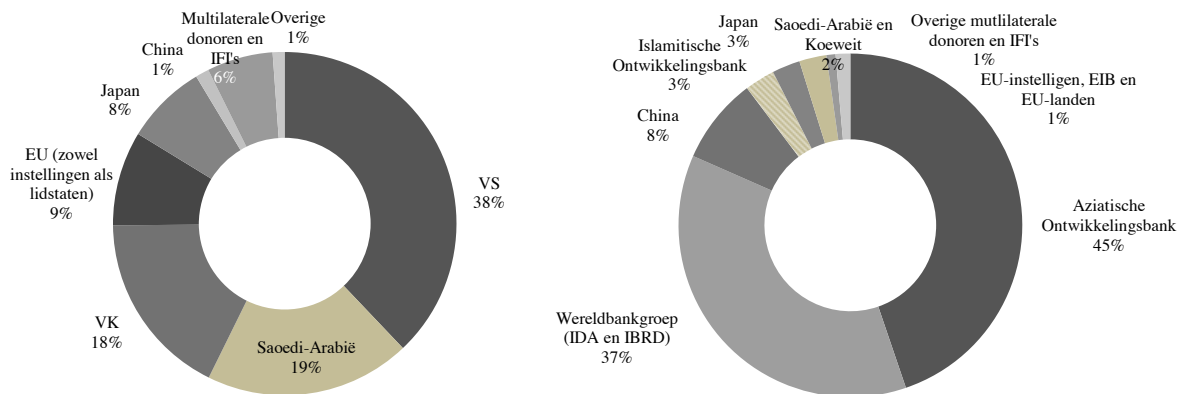
wellicht niet dat de Pakistani de politieke regimes en regerende elite van de SAG-landen steunen, maar wijzen wel op positieve associaties met werkgelegenheid en de kans om geld te verdienen en met Mekka, Medina en de Hajj. Onze persoonlijke en anekdotische indrukken in Pakistan laten veeleer vermoeden dat de gevoelens bij de bevolking veel sterker uiteenlopen, afhankelijk van de persoonlijke ervaringen en de wisselende internationale relaties.

Humanitaire hulp en ontwikkelingssamenwerking

Ook op het vlak van humanitaire hulp en ontwikkelingssamenwerking is Saoedi-Arabië de belangrijkste actor, gevolgd door de Emiraten en Koeweit. De Saoedische semipublieke hulporganisatie *al-Igata* (beter bekend onder de naam *International Islamic Relief Organization*) is sinds 1982 vrijwel onafgebroken actief geweest in Pakistan. De *International Islamic Charity Organization* uit Koeweit en diverse semipublieke organisaties en privéstichtingen uit de Emiraten en Qatar zijn ook aanwezig sinds 1989. Zoals blijkt uit Figuur 4 zijn Saoedi-Arabië en de andere SAG-staten de vierde grootste donor, na de Verenigde Staten, de Europese Unie (zowel de EU als geheel als de individuele lidstaten) en privédonoren (individuele personen, organisaties en bedrijven).

Figuur 4: De positie van de SAG-staten als donoren van humanitaire hulp aan Pakistan van 1999 tot 2013 (miljoen dollar) en als bron van giften en concessionele leningen voor ontwikkeling van 2004 tot 2009 (procentueel aandeel)

Saoedi-Arabië trad als donor wel sterker op de voorgrond in sommige specifieke crisissen, bijvoorbeeld na de overstromingen van de zomer van 2010. Het droeg toen 242 miljoen dollar bij en was daarmee de derde donor, na de Verenigde Staten met 632 miljoen en 247 miljoen privégiften. Als we bij de hulp van Saoedi-Arabië de 96 miljoen dollar van de andere SAG-staten (waaronder 77 miljoen van de Emiraten en 9 miljoen van Koeweit) optellen, blijkt dat het SAG-blok in totaal 338 miljoen dollar heeft bijgedragen om de gevolgen van de overstromingen op te vangen.

Uit Figuur 4 blijkt dat Saoedi-Arabië in de jaren 2004-2009 na de VS de tweede donor van Pakistan was. De giften waren vooral gericht op de wederopbouw van de sociale en economische infrastructuur na rampen of conflicten. Zij waren dikwijls bedoeld om in een latere fase investeringen mogelijk te maken. Het ging ofwel om bilaterale giften, ofwel om leningen via de Islamitische Ontwikkelingsbank, waarvan Saoedi-Arabië veruit de grootste aandeelhouder is. Saoedi-Arabië en de andere SAG-staten dragen ook bij in de financiering van de activiteiten van de Verenigde Naties en haar gespecialiseerde organisaties in Pakistan.

De ontwikkelingshulp van de SAG-staten is wisselvallig en wordt sterk bepaald door gebeurtenissen zoals de aardbeving in het noordwesten van Pakistan, het militaire offensief in de Swatvallei, de overstromingen van 2010 of de energiecrisis.

Maar de meeste leningen aan Pakistan zijn niet afkomstig van de SAG-staten, maar van de internationale financiële instellingen en ontwikkelingsbanken waarin de VS een sleutelrol vervult of op zijn minst grote invloed heeft. Het aandeel van de SAG op dit gebied is niet groter dan 5%, leningen via de Islamitische Ontwikkelingsbank inbegrepen. De klassieke financiële instellingen en ontwikkelingsbanken hebben hun activiteiten in Pakistan sterk verhoogd sinds dat land in de frontlijn staat van de zogenaamde oorlog tegen het terrorisme en ook na allerlei natuurrampen en de energiecrisis waarmee het land sinds 2007 te kampen heeft. Critici menen dat dit omkopen van het Pakistaanse establishment via samenwerking die past in een buitenlandse geopolitieke agenda en ook de toenemende buitenlandse schuld en de ongunstige voorwaarden van de vele internationale leningen schadelijk zijn voor het land en de samenleving. Ten slotte en niet in het minst kunnen de financiële overdrachten van de arbeidsmigranten worden beschouwd als een alternatief voor de officiële buitenlandse hulp, met een meer rechtstreekse impact op de Pakistaanse bevolking.

Enkele slotbedenkingen

De interacties tussen Pakistan en de lidstaten en economieën van de SAG kennen veel facetten en zijn gebaseerd op de religieuze dimensie en de arbeidsmigratie. Gaat het hier om een Zuid-Zuidpartnerschap of om relaties tussen een kern van rijke, olieproducerende landen en een periferie die bestaat uit een meer agrarisch middeninkomensland als Pakistan? Op het eerste gezicht lijkt Pakistan een bron van ‘huurlingen’, goedkope arbeidskrachten en vruchtbare grond voor de SAG-economieën. Zo wordt de relatie ook beschreven door sommige opiniemakers in de Pakistaanse media, de intelligentsia en de politiek. De financiële hulp, de leveringen van goedkope olie en de overschrijving van spaargeld vanuit Saoedi-Arabië en de andere SAG-landen zijn van enorm belang voor Pakistan, op zijn minst voor het functioneren of misschien zelfs voor het overleven van de staat. Maar dat betekent ook dat Pakistan kwetsbaar is voor economische malaise en politieke onrust in de Perzisch-Arabische Golf. De machtselites in Pakistan hebben dus veel belang bij de continuïteit en stabiliteit van de regimes in Saoedi-Arabië en de andere staten van de SAG.

Tegelijk is Pakistan niet helemaal een perifeer land tegenover de SAG. Het is militair sterker en meer ervaren dan de SAG-staten en het heeft ook een meer gediversifieerde economie. Het land produceert militaire apparatuur en levert knowhow op het vlak van defensie. Pakistan is ook tot nu toe de enige islamitische kernmogendheid. Zijn potentieel wordt wel beperkt door natuurrampen en politieke factoren, maar het is geen volledig passief, perifeer land. We kunnen eerder spreken over interacties tussen ‘semi-perifere’ regio’s, bepaald en gedragen door het samengaan van historische factoren, echte of veronderstelde gemeenschappelijke veiligheidsbelangen en economische banden. De interacties worden overheerst door de relaties tussen Pakistan en Saoedi-Arabië. De banden met de Verenigde Arabische Emiraten zijn meer economisch van aard, maar de relaties met het Saoedische koninkrijk zijn uitermate politiek en ideologisch.

Pakistan, Saoedi-Arabië en de andere landen van de SAG zijn ook sinds lange tijd trouwe bondgenoten van de Verenigde Staten bij het indammen van de invloed van de Sovjet-Unie en de socialistische Ba’ath-ideologie tot 1991, van Iran sinds 1979 en meer recentelijk sinds 2001 in de strijd tegen de vage maar alomtegenwoordige ‘terroristische dreiging’. Dat levert aanzienlijke strategische dividenden op. Pakistan is een belangrijke ontvanger van hulp van de Verenigde Staten en van de financiële instellingen die door de VS worden gecontroleerd. Dat alles wekt de wrevel op van een aanzienlijk aantal mensen, zowel in Pakistan als in de Perzisch-Arabische Golf. Zij vinden dat dit een neo-imperiale agenda dient van controle over de oemma, haar heilige steden en hulpbronnen en ingaat tegen de ware islamitische aard en lotsbestemming van zowel Pakistan als Saoedi-Arabië.

De kanalen en netwerken tussen Pakistan en de Golfregio worden ook gebruikt door groepen en personen die de huidige wereldorde en de rol van hun politieke en economische elite in die orde aanvechten. De aard van de veranderingen die vroeger of later zullen optreden in de wereldorde en ook in de Saoedische en Pakistaanse regerende elite, zullen bepalen of de huidige as van complementariteit tussen de twee landen de ruggengraat kan worden van een soort ‘Islamitische Unie’.

[referenties]

- Agius, D.A., 'Seafaring in the Arabian Gulf and Oman: people of the dhow', Routledge, 2005.
- Amjad, R., Arif, G.M. en Irfan, M., 'Explaining the ten-fold increase in remittances to Pakistan, 2001-2012', International Growth Centre, IGC Working Paper 12/0391, 2011.
- Ballard, R., 'Remittances and economic development in India and Pakistan', in: Maimbo, S. M. and Ratha, D., *Remittances: development impacts and future prospects*, The World Bank: International Bank for Reconstruction and Development, 2005, pp. 103-118.
- Bianchi, R., 'Guests of God: pilgrimage and politics in the Islamic world', Oxford University Press, 2008.
- Cock, U. en Sun, Y., 'Remittances in Pakistan: why haven't they gone up and why aren't they coming down?', International Monetary Fund, IMF Working Paper No WP-11-200, 2011.
- Khan, M.A. en Khan, S.A., 'Foreign Direct Investment and economic growth in Pakistan: a sectoral analysis', Pakistan Institute of Development Economics, PIDE Working Papers No 2011-67, 2011.
- Kinnimont, J. 'The GCC in 2020: resources for the future', The Economist Intelligence Unit, 2010.
- Lavergne, M., 'Golfe arabo-persique : un système migratoire de plus en plus tourné vers l'Asie', *Revue européenne des migrations internationales*, 19(3), 2003, pp. 229-241.
- Leverrier, I., 'L'Arabie saoudite, le pèlerinage et l'Iran', *Cahiers d'études sur le Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*, 137(22), 1996, pp. 2-22
- Ramazani, R.K. en Kechichian, J.A., 'The Gulf Cooperation Council: records and analysis', The University Press of Virginia, 1988.
- Siddiq, A., 'Military, Inc. Inside Pakistan's military economy', Oxford University Press, 2007.
- Siddique, Q., 'Weapons of mass instructions? A preliminary exploration of the link between madrassas in Pakistan and militancy', Forsvarets forskningsinstitutt-Norwegian Defence Research Establishment, FFI report No 2008/02326, 2009.
- Sirkeci, I., Cohen, J.H. en Ratha, D., 'Migration and remittances during the global financial crisis and beyond', The World Bank: International Bank for Reconstruction and Development, 2011.
- Qaiyum Suleri, A.Q. en Savage, K. (2006), 'Remittances in crises: a case study from Pakistan', HPG Background Paper, Overseas Development Institute.
- Qayyum, A., Javid, M. en Sharif, U., 'Impact of remittances on economic growth and poverty: evidence from in Pakistan', Pakistan Institute of Development Economics, 2008.
- Woertz, E., Pradhan, S., Biberovic, N. en Jingzhong, C., 'Potential for GCC agro-investments in Africa and Central Asia', Gulf Research Centre: GRC Report, 2008.

Voor een volledig overzicht van alle bronnen verwijzen we naar de oorspronkelijke Engelstalige paper.

Reeds verschenen MO* papers

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? (Milford Bateman en Ha-Joon Chang)
- sep 2013: Kan Afrika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsopbrengsten? (Mick Moore)
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? (Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi)
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? (François Hautart)
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? (Saartje Boutsen en Jan Aertsen)
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? (Dimitri Van den Meerssche)

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? (Hielke Van Doorslaer)
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (UNDP)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about? (Sanoussi Bilal)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (PHOS)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (Mieke Berghmans en Nadia Nsayi)
- mar 2012: Wat na Busan? (Bert Jacobs)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (Alex Duncan en Gareth Williams)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (Guy Standing)
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh)

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo)
- nov 2011: Is India goed bezig? (Jean Drèze en Amartya Sen)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (Gijs Justaert en Bart Verstraeten)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (Marcus Leroy)
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (Hania Zlotnik and Fred Pearce)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een *game changer*? (Brigitte Herremans)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (Saartje Boutsen)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (Ronald C. Schoenmaeckers)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (Richard Wilkinson en Kate Pickett)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (Nemat Shafik)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (Rachel Perks en Koen Vlassenroot)

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (Tom De Bruyn & Ignace Pollet)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (Elias Verbanck)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (John Vandaele & Marc Vandepitte)
- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (Emiel Vervliet)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (Irene Khan and Steven Vanackere)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (Emiel Vervliet)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (Korneel De Rynck)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (Benjamin Sturtewagen)

- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (Marc Vandepitte)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (Harald Welzer en Jamie Shea)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (Jonathan Safran Foer en Louise Fresco)

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (Kristof Clerix)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (Jean Reynaert en Patrick Develtere)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (Ahmed Rashid en Jef Lambrecht)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (Samia Suys)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (Dambisa Moyo en Kumi Naidoo)
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (Emiel Vervliet)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (Shirin Ebadi)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (Ruddy Doom en Simone Korkus)

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (Emiel Vervliet)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (Saar Van Hauwermeiren)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (Emiel Vervliet)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (Catapa)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (Kristof Decoster)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (Raf Custers)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (Jan Aertsen en Dirk Barrez)
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (Forum for African Investigative Reporters - Vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (Bert Ingelaere)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (Saartje Boutsen)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (Emiel Vervliet)

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (Marc Maes)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (IPCC, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet)
- jun 2007: Viva el populismo? (Emiel Vervliet en Alma De Walsche)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (Ludo De Brabander & Brigitte Herremans)

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (Olivier Roy)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (Sara Frederix en John Vandaele)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (Saartje Boutsen en Jan Vannoppen)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (Jonathan Holslag)